

زیارت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به نیابت از فتحعلیشاه قاجار

علی اکبر صغری

مقدمه

سندی که در ذیل خواهد آمد، مربوط به سال ۱۲۴۷ ق - زمان حیات فتحعلیشاه قاجار - است و در آن یکی از خادمان حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام مأمور شده است تا روزی سه مرتبه زیارت به نیابت از شاه و پدر و مادر او انجام دهد و به عنوان نذر آن را بر خود واجب گردانیده است.

نذر کننده؛ سید محمد بن علی رضوی این عمل را به عنوان نذر واجب در حضور میرزا علیرضا حسینی قمی - از مجتهدین و علمای بزرگ قم در نیمه اول قرن سیزدهم - بر زبان آورده و به خط خود گواهی نموده است تا افزون بر یادداشت و یادسپاری، هنگام کوتاهی از آن مورد مؤاخذه و عقوبت شاه قرار گیرد.

حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام همواره پناهگاه و بهشت زائران بوده و همه از شاه و گدا به عتبه بوسی آن افتخار داشته‌اند. آیت الله سید علی علوی کاشانی درباره عظمت حرم و اطراف آن مطالبی را از استادش آیت الله العظمی مرعشی نجفی با عنوان «احترام قم مشرفه» در کتاب رافد آورده است که ایشان نقل می‌کند: علمای بزرگی چون حاجی کلباسی هنگام تشرّف به حرم از مقابل مسجد امام حسن عسکری علیه السلام تا حرم پابره‌نه می‌آمدند «قال آية الله العظمی النجفی المرعشی فی مبحث درسه فی الحرم المقدّس فی یوم الأحد ۳ صفر [۱۳۹۷]، ۱۰/۳۰ قبل الظهر: أنّ المرحوم العلامة الكلباسی كان ساکناً فی اصفهان ولما یأتی لزيارة السيّدة المعصومة

بنت الإمام موسى بن جعفر عليه السلام حين يصل الى مسجد الإمام الحسن العسكري عليه السلام يخلع نعليه عند الجسر ولما سئل عن مشيه حافيا هذه المسافة كلها قال: إن حملة الحديث أهل البيت عليهم السلام دفنوا في هذه المنطقة وكانت مقبرة عظيمة ولا أحب أن أمشي على هذه الأجساد الطاهرة وأنا غير محتفى وأضف آية الله المرعشي: «أن ما يقارب سبعمئة محدث من أعظم محدثي أهل البيت سلام الله عليهم أجمعين دفنوا في هذه المنطقة لذالم يكن المؤمنون يبصقون عليها فليتضح للجميع»^۱.

ارادت فتحعلیشاه رامی توان از سروده هایش با تخلص «خاقان» که به سنگ مزار او نیز نقش بسته است^۲، فهمید:

خاقانم و یک جهان گناه آوردم	در حضرت معصومه پناه آوردم
مهر نبی و دخت علی را یا رب	بر درگه کبریا گواه آوردم
خاقانم و وامانده ز دیهیم و کلاه	زاورنگ خلافت شده دستم کوتاه
اندر حرمت بمسکت جسته پناه	یافاطمه اشفعی لنا عند الله ^۳

از ارادت دیگر این شاه قاجار، تذهیب گنبد مقدس حرم است که در سال ۱۲۱۸ ق انجام شد. در این سال کاشی های معرق به خشت های زراندود تغییر یافت. برای طلا کردن گنبد تعداد دوازده هزار خشت طلایی بکار رفت که همگی دارای شماره هستند تا هنگام خرابی جایجا نگردند.^۴ قصیده معجزیه محمد صادق کاشانی «ناطق» در تاریخ تذهیب گنبد مشهور است. وی همچنین ایوان طلا را در حرم ساخت و ضریح نقره ای برای مرقد مطهر حضرت فاطمه معصومه تقدیم کرد. و قرآن هایی نیز به حرم حضرت معصومه عليها السلام وقف نمود. همچنین

۱. الرافد؛ مجموعة كتب و رسائل توجیهیة، سید علی علوی (قم، منشورات الإمام علی بن الحسین علیه السلام، ۱۳۹۸ق) ج ۱ ص ۱۸.

۲. دیوان کامل اشعار فتحعلی شاه قاجار «خاقان»، به کوشش حسن گل محمدی (تهران، نشر اطلس، ۱۳۷۰) ص ۳۴۰-۳۴۲، تربت پاکان، سید حسین مدرسی طباطبایی (قم، چاپخانه مهراستوار، ۱۳۳۵) ج ۱ ص ۸۱.

۳. علی اکبر فیض در کتاب تذکره شعرای معاصرین دارالایمان قم (قم، بنیاد قم پژوهی، ۱۳۹۳) ص ۴۷۷ این رباعی را از قرقی خوانساری دانسته است.

۴. گنجینه آثار قم، عباس فیض (قم، چاپخانه مهراستوار، ۱۳۴۹) ج ۱، ص ۴۸۲-۴۸۳.

قندیل طلای مرصع به انواع جواهرات را به این آستانه هدیه نمود و روستاهایی از بلوک فراهان قم بر آستان مقدس وقف نمود.

فتحعلیشاه قاجار در سال ۱۲۲۱ در بی طلایی با چارچوبی از جنس مرمر برای حرم تقدیم کرد. این درب که در ورودی صحن امام هادی علیه السلام (صحن طلا) قرار داشت و در سالهای نخست انقلاب اسلامی تعویض شد و اکنون در موزه حرم نگهداری می شود. این رباعی بر روی آن نقش بسته است:

این در چو بروی زائران بگشایند گویی که دری به آسمان بگشایند
امروز کسی که رخ بر این در سایید فردابه رخس در جنان بگشایند

چارچوب مرمرین این در (در ورودی ایوان طلا) تا کنون موجود است و دور تا دور آن ابیاتی چنین با خط نستعلیق دلنشین نقش بسته است:

این آستان بضعه موسی بن جعفر است کز افتخار روی سلاطین بر این در است
این آستان آن حرم آمد که جبرئیل در بام عرش پایه آن چون کبوتر است
کوثر نتیجه ایست از آن قطره های شور کز ابر چشم زائرین در مقطر است
اندیشه عاجز است ز ذکر ثنای او کز هر چه بر تراست و به صد پایه بر تراست

خدمات این پادشاه که ارادت ویژه ای به آستان مقدس حضرت معصومه داشته بسیار است؛ مانند آیینہ کاری دیوارهای حرم و مرمر کردن سطح آن و افزودن ایوان طلای حرم و تجدید بنای مدرسه آستانه که به نام مدرسه فیضیه شهرت یافته است.

وی مقبره ای نیز در حرم برای خود ساخت و متولی مخصوص برای آن تعیین کرد. عضد الدوله فرزند فتحعلیشاه در این باره نوشته است:

«در سفر اصفهان [۱۲۵۰ ق] وقتی خاقان مغفور به قم رسید مقبره ای که برای خود ساخته بودند، دیدند و تربتی که از عتبات عالیات خواسته بودند در قبر خودشان گذاردند و بعد به حاجی علی محمد [قرقی خوانساری] حضوراً فرموده بودند، اگر تو بعد از من زنده باشی، باید خدمت مقبره مرا بکنی. آن بود که پس از آوردن جنازه شهریار به قم... حاجی علی محمد را بر

سر مقبره گذاردند»^۱

این سند نیز حاکی از ارادت اوست؛ وی در زمان حیات خود که در تهران بسر می‌برده، یکی از خادمان حرم را به نام سید محمد رضوی به نیابت از خود برای زیارت حرم تعیین کرده و در آن مقرر شده مادام‌العمر زیارت را ادامه دهد. این سند به تأیید و مهر میرزا علی رضا حسینی - از علما و مجتهدین قم - فرزند سید محمد بن کمال الدین حسینی رسیده است. وی داماد میرزای قمی و پدر فقیه مجتهد سید جواد مجتهد قمی است. میرزا علی‌رضا نزد میرزای قمی تحصیل کرده و مورد عنایت او بوده است و مرحوم میرزای قمی مرافعات و محاکمات شهر را به ایشان رجوع می‌داده است. وی در آبادانی و رسیدگی به امور دینی و اجتماعی قم نقش بسزایی داشته است. میرزا علی‌رضا در شوال ۱۲۴۸ در قم درگذشت^۲. آرامگاه او در بقعه زکریا بن آدم قبرستان شیخان قم (سومین قبر از مزار زکریا بن آدم به سمت راست) است. چند عبارت که تاکنون محو نشده روی سنگ قبر این عالم فقیه چنین است: «.. عالم الامام المقتدی الخواص و العوام، مکفل معاش الفقراء و الأیتام مفخر سادات العظام و قدوة .. علی‌رضا بن محمد الحسینی الطاهری ..».

زیارت نیابت همواره یکی از امور مهم و مورد تأکید بزرگان بوده است. میرزا ابوطالب قمی (درگذشته ۱۲۴۹ ق) ثلث (دودانگ) سه قریه اطراف قم؛ زنبیل آباد، فرج آباد، علی آباد را وقف زوار حضرت سید الشهداء علیه السلام و امام رضا علیه السلام نموده و از آنان درخواست دوزیارت هر روز برای خود نموده است. بخشی از متن وقف نامه چنین است: «... هر یک از شیعیان اثنی عشریه که صالح و عارف باشند بمسائل دینیّه ضروریّه خود و خواهشمند عتبه بوسی آن بزرگواران باشند و از زاد و راحله و مؤونه سفر عاجز باشند کلاً یا بعضاً، از ثلث ثانی بدهند که آن شخص عازم شود و روانه گردد... متولّی هر زمانی ملتمس شود از کسانی که تنخواه به آنها میدهد تبرّعا

۱. تاریخ عضدی، میرزا احمد خان عضد الدوله، تصحیح دکتر عبدالحسین نوایی، تهران، نشر علم، ۱۳۷۶، ص ۱۵۵-۱۵۶.

۲. تاریخ قم (مختار البلاد)، محمد حسین بن محمد حسن قم «ناصر الشریعه» (قم، کتابفروشی اسلامیّه، ۱۳۲۴، ص ۲۷۱. رجال قم سید محمد مقدس زاده (قم، چاپخانه مهر ایران، ۱۳۳۵) ص ۱۳۷. تاریخ دارالایمان قم، محمد تقی بیگ ارباب، به کوشش سید حسین مدرسی طباطبائی (قم، چاپ حکمت، ۱۳۵۳) ص ۸۲. تحفة الفاطمیّین فی ذکر احوال قم و قمیّین، حسین بن محمد حسن قمی (مفلس)، تصحیح محمد حسین درایتی (قم، نورمطاف، ۱۳۹۱) ج ۱ ص ۸۴-۸۵.

هر کسی در شبانه روزی دو زیارت بالخصوص با طهارت و آداب برای سرکار واقف نیابتا قربة الی الله بعمل بیاورند»^۱

در پایان این خاکسار از لطف و زحمات استاد حاج ابوالفضل عربزاده؛ مدیر محترم کتابخانه آیت الله العظمی گلپایگانی و جناب مستطاب آقای عین الله ذاکری؛ کتابدار زحمتکش و بزرگوار کتابخانه سپاسگزار است و از خداوند ارحم الراحمین توفیق و سلامتی روزافزون آنان را مسئلت دارد.

متن سند

بعد حاضر گردید احقر عباد و اقل سادات و خادم خدام و الامقام سرکار فیض آثار، حضرت فاطمه بنت موسی بن جعفر علیها و علی آباءها آلاف التحية و ثنا، سید محمد بن علی الرضوی در عالی محکمه بندگان، عیوق شأن عالیجناب، مقدس القاب، فضائل و فواضل اکتساب، حقایق و معارف انتساب، حاوی الفروع و الاصول، جامع المعقول و المنقول، مجتهد العصر و الزمان، میرزائی میرزا علی رضا دام فضله العالی و به عنوان نذر بر خود واجب و لازم و متحتم نمود از غره شهر رمضان المبارک هذه السنة و ما بعدها ما دام الحیاة، هر روزی یک زیارت بجهت بندگان سکندر شأن دارادربان، ملایک پاسبان، آسمان مکان، سلطان الاعظم و خاقان الاکرم السلطان العادل نیابتاً و دو زیارت که ثواب آنها عاید رضوان آشیانان والد و والده حضرت شاهنشاهی روحی فداه گردد، نماید و صیغه نذر را جاری ساخت که هرگاه العیاذ بالله بدون عذر شرعی خلاف نذر بعمل آید مبتلا به کفار حنث نذر گردد و این چند کلمه به رسم یادداشت قلمی و تحریر شد که به نظر مبارک واقفان انجمن حضور معدلت دستور رسیده که به علاوه احتیاط از گرفتاری کفار چنان چه کوتاهی و مسامحه نماید مورد مؤاخذة و عقوبت حضرت شهریاری باشد.

غره شهر رجب المرجب من شهر ۱۲۴۷ محل مهر بیضوی نقش «عبدہ الراجی محمد الرضوی»

هو: قد تفوه بصیغة النذر بمحضری. محل مهر چهارگوش با نقش لا اله الا الله الملك الحق المبين علیرضا الحسینی

هو قد جرت الصیغة عندی حررها الجانی محل با نقش «عبدہ ابوالفضل الحسینی».

۱. وقف نامه میرزا ابوطالب قمی، به خط و مهر واقف، موجود در دفتر موقوفات میرزا ابوطالب قمی، برگ ۴ پ.

۲. کذا در سند، باید «الثناء» باشد.

بسمه تعالی که آنجا که در آن کتابت شده و حال آنکه در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
بابت آن لایحه و سایر سندی که بعد از وفات آن حضرت در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
سجده و مبارک است و در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
و بعد از آن در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
روز یکشنبه در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
لایحه و مبارک است و در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
حضرت است و در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
عذر خود صلافتی در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
و در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
کتابت شده و در آن مقام که بر قریب آن فاطمه زهرا علیها السلام
۱۳۲۲

